

DE GLIMLACH VAN DE KUNST

(Een verrassende kijk op de wereld in XII werken)

VIC DE DONDER

De Donder, Vic
De glimlach van de kunst. Een verrassende kijk op de wereld in XII werken

© 2013, Vic De Donder en Davidsfonds Uitgeverij nv
Blijde Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven
www.davidsfonds.be
www.twitter.com/davidsfonds
www.facebook.com/davidsfondsuitgeverij
Vormgeving: Daniël Peetermans
Omslagfoto: Dame au voile, Alexander Roslin

D/2013/0240/70
ISBN 978-90-5826-892-1
NUR 654

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand
en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

(Inhoud)

Voorwoord	6
Inleiding	8
I MADONNA (JOOS VAN CLEVE)	16
II SJAH ABBAS (BISHAN DAS)	34
III L'INCONNUE DE LA SEINE (MAN RAY)	54
IV NKISHI (DE SONGYE)	74
V APSARA (DE KHMERS)	90
VI TIKI (DE POLYNEZIËRS)	106
VII DE MEID (DE VENETIANEN)	124
VIII WENDJEBAUNDJED (DE EGYPTENAARS)	140
IX CARITAS SONRIENTES (DE TOTONAKEN)	158
X MAITREYA (DE KOREANEN)	176
XI MARIE-SUZANNE (ALEXANDER ROSLIN)	194
XII LE CAVALIER RAMPIN (DE GRIEKEN)	210
Register	230

VOORWOORD

In Sjanghai, in de schaduw van de duizelingwekkend hoge glazen skyscrapers, ligt de contemplatief stille Yufosi-tempel. Daar, één hoog, te midden van honderden minuscule boeddhabeeldjes, zit in lotushouding de Jaden Boeddha. Hij straalt een gouden gloed uit en om zijn fijne lippen speelt een subtiële glimlach.

Toen ik in 2006 voor het beeld stond, vlogen mijn gedachten naar een madonna die me in het Fitzwilliam Museum in Cambridge met haar bekoorlijke glimlach tot in mijn diepste wezen had geraakt, en naar de apsara's die me van de tempelwanden in Angkor Vat een steelse blik hadden toegeworpen. Eenmaal thuis, kon ik de gedachte aan glimlachende kunstwerken niet meer loslaten. Dus ging ik weer op reis, in mijn wereld deze keer – mijn bibliotheek – en dat leverde een rijke oogst op.

Twaalf werken selecteerde ik en daarbij paste ik volgende criteria toe. Allereerst moesten alle continenten vertegenwoordigd zijn in verhouding tot hun kunstproductie. Het werden er vier uit Europa, drie uit Azië, twee uit Afrika, twee uit Amerika en één uit Oceanië. Om niet in de valkuil te trappen van de evergreens – à la *Mona Lisa* van Da Vinci of *Marilyn Monroe* van Andy Warhol – keek ik uit naar werken van minder bekende meesters, uit tussenculturen of overgangperiodes.

Cross-over was het parool. Een Rijnlander die in Brabant woont en Italiaanse technieken toepast, een Amerikaanse fotograaf die voor een Franse romancier werkt, een mogolkunstenaar die een Perzische sjah portretteert, Koreanen die een Indiase Maitreya in brons gieten, een Zweed die zijn Franse vrouw schildert, een Grieks ruitersstandbeeld dat voor de ene helft in Parijs en voor de andere in Athene staat, een Visitation in Byzantijnse stijl in een Italiaanse basiliek.

Ik wilde ook dat elk stuk in een andere *matière* was: goud, brons, hout, marmer, bamboe, zandsteen, olie-verf, noem maar op, dat zo veel mogelijk wereldculturen en -religies vertegenwoordigd waren, dat het evenwicht tussen de seksen bewaard bleef, en dat ze zichtbaar glimlachten.

In de meeste gevallen heb ik gepoogd het kunstwerk in een dubbel kader te plaatsen: in een cultuurhistorisch door na te gaan in welke mondiale context het functioneert en in een psychologisch door te peilen naar de diepere betekenis van de glimlach. Wie ervan opschrikt in hetzelfde hoofdstuk zowel de Egyptische farao Psusennes als de Chinese dictator Mao Zedong tegen het lijf te lopen of - om een ander voorbeeld te geven - de Duitse jezuïet Athanasius Kircher en de Boeddha van de Toekomst, kan dit boek beter terzijde leggen.

Probeert het evenmin in het kastje van een genre te stoppen. Een kunstboek met esthetische beschouwingen is het alvast niet, evenmin een historisch werk of een kunstgeschiedenis. Wat niet betekent dat er geen lijn of structuur in zou liggen. De beste omschrijving is misschien 'een intellectueel avontuur', een zoektocht, niet naar de kunst van de glimlach, maar naar de glimlach van de kunst. Aan de lezer om te oordelen of het opzet geslaagd is.

Nog dit: er zit een logica in de volgorde van de twaalf kunstwerken, maar die is niet dwingend. Na de inleiding is het volstrekt mogelijk een willekeurig hoofdstuk uit te pikken of van achteren naar voren te lezen. Maakt allemaal niets uit. En wie lak heeft aan voetnoten, kan ze zonder meer overslaan.

Ik ben filosoof van vorming, geen kunsthistoricus, zelfs geen historicus, laat staan egyptoloog of specialist Afrikaanse of precolumbiaanse kunst. Maar door

mijn leven als journalist, auteur en reisbegeleider heb ik een brede belangstelling opgebouwd voor alles wat naar interculturaliteit zweemt. Het boeit me mateloos hoe beschavingen met elkaar in contact zijn gekomen en elkaar hebben beïnvloed.

Daarom heb ik specialisten gevraagd een kritische blik op mijn tekst te werpen. Ik dank prof. Etienne Vermeersch (filosoof), prof. Guido Schepens (classicus), Walter Van Strydonck (historicus), Michiel Hendryckx (fotograaf), prof. André Van Doorselaer (archeoloog), dr. Etienne Hautekeete (japanoloog), prof. Pierre Vermeersch (prehistoricus), dr. Athena Van der Perre (egyptologe), Anne Desplenter (historica), prof. Jozef Janssens (mediëvist), dr. Viviane Baeke (antropologe), dr. Guido Gryseels (directeur van het Koninklijke Museum voor Midden-Afrika), dr. Ruben B. Morante Lopez (specialist Totonaakse kunst) en Catherine Chavailon (specialiste Polynesische kunst) en haar echtgenoot Éric Olivier voor hun nuttige opmerkingen.

Een bijzonder woord van dank aan Norbert D'hulst, erevoorzitter van het Davidsfonds, die met zijn brede eruditie en genadeloze nauwgezetheid het manuscript heeft nagelezen en ontdaan van storende onnauwkeurigheden.

Zonder Katrien De Vreese, uitgeefster van Davidsfonds Uitgeverij en lichtend voorbeeld van levensblijheid, was dit boek nooit tot stand gekomen. Ze heeft er van bij de aanzet in geloofd en dat het in deze vorm op uw leestafel ligt, is alleen aan haar te danken.

De beste manier om van dit boek te genieten? Met een open geest en een... glimlach!

Tongerlo, 31 maart 2013

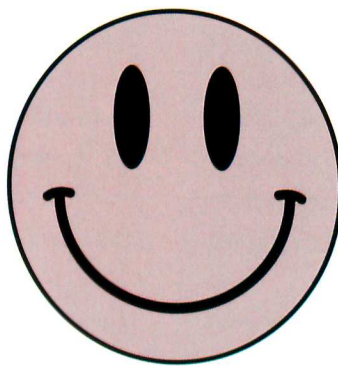
INLEIDING

Geen zaliger moment in een mensenleven dan de dag waarop een baby de glimlach van zijn moeder beantwoordt. Voordien had hij al signalen uitgestuurd naar de buitenwereld – huilbuien, stampen met de voetjes, zoeken naar haar tepel – maar deze keer reageert hij op iets wat zij doet. Zijn glimlach schept een persoonlijke band. Van nu af aan is hij een persoon met wie contact mogelijk is.

Glimlachen is een manifestatie van menselijkheid. We beschouwen het als een visueel signaal van blijheid, een van de zes basisemoties – de andere zijn: woede, vrees, droefheid, afkeer en verrassing.¹ Zien we iemand glimlachen, dan gaan we ervan uit dat hij vreugde uitstraalt.

Maar is dat wel zo? Heeft een glimlach altijd en overal dezelfde betekenis? Stuurt een glimlachende Bantoe dezelfde boodschap van geluk uit als een glimlachende Texaan? Het antwoord is zonder meer positief. Vergelijkend antropologisch onderzoek heeft overtuigend aangetoond dat affectieve visuele signalen niet aangeleerd zijn en dus niet verschillen van cultuur tot cultuur.²

Ze zijn universeel.

Geconfronteerd met dezelfde foto's van glimlachende, huilende of verbaasde gezichten vertonen mensen uit de Verenigde Staten, Brazilië, Japan, Nieuw-Guinea en Borneo exact dezelfde emoties, waarbij de graad van herkenning van geluk veruit het hoogst ligt, liefst 90%.³ Die bevindingen bevestigen de suggestie van Charles Darwin dat gelaatsuitdrukkingen van emoties dezelfde zijn bij alle mensen, los van de cultuur, juist vanwege hun evolutionaire oorsprong.⁴

Andere studies hebben die resultaten bevestigd. In een experiment met Engelssprekende Britten en Otji-Hererosprekende Himba uit Namibië hebben psychologen en neurologen aangetoond dat emoties ook uit vocale signalen wereldwijd herkend worden. Daarmee is duidelijk dat gevoelens een set vormen van functies die door de evolutie zijn meegegeven en die door alle mensen worden gedeeld.⁵

We zijn geprogrammeerd om te glimlachen!

Als hij aangeboren en universeel is, is de glimlach dan uniek voor de homo sapiens? Hoe staat het met de primaten, de meest geëvolueerde dieren? Nu we weten dat ze beduidend intelligenter zijn dan ethologen zo'n vijftig jaar geleden hadden kunnen dromen – ze gebruiken werktuigen, kunnen tellen en hebben zelfs een vorm van taal – moet de vraag gesteld worden of apen en bij uitbreiding ook andere dieren glimlachen. En zo ja, of die glimlach dan dezelfde betekenis heeft als die van de mens.

In zijn verhaal *Een man en zijn hond* schrijft Thomas Mann:

We vermaken onszelf, ik door op zijn neus te kloppen, en hij door naar mijn hand te snappen als was het een vlieg. Het maakt ons alle-

twee aan het lachen. Ja, Bashan moet ook lachen. En terwijl ik lach verwonder ik me over het zicht, voor mij het olijkste en meest aangrijpende ter wereld. Het is roerend te zien hoe onder mijn geplaat zijn dunne wangen en de hoeken van zijn muil gaan trekken en over zijn donker dierenmasker een uitdrukking verschijnt als een menselijke glimlach.

Ogenschijnlijk gebeurt hier hetzelfde als wanneer een moeder gelukkig wordt door de glimlach van haar kind. Maar er is een frappant verschil. De glimlach van de baby is echt en de eerste manifestatie van een interactieve menselijke relatie. Andere vormen van sociaal contact zoals kreten en woorden zullen volgen.

De glimlach van de hond is verondersteld. Het contact tussen mens en dier is zo intens dat de houding van het dier geïnterpreteerd wordt als een manifestatie van persoonlijk gedrag. Antropomorfisme noemen we dat. Mensen zien zich graag weerspiegeld in koddige gedragingen van dieren. Kijk naar de waggelende gang van de pinguïns! Thomas Mann is zich daarvan bewust en zegt dat het een uitdrukking is *als* een menselijke glimlach.

Neen, dieren glimlachen niet. Al is het niet onmogelijk dat we de glimlach overgehouden hebben uit een vroeger stadium in onze evolutie. Bij dieren is het tonen van de tanden – zeker wanneer ze op elkaar geklemd zijn en gepaard gaan met ontspannen lippen – een teken van onderwerping. Volgens wetenschappers is het niet onmogelijk dat onze glimlach geëvolueerd is uit dat gedrag.

June Cotey's smile wins a career in the clouds —

THE SMILE THAT WINS IS THE PEPSODENT SMILE!

WINS 3 to 1 over any other tooth paste!

You'll find people all over America agree with June Cotey, New Pepsodent smile winner. In June 1, America's highest smiles, the sweetest teeth, together from coast to coast were voted to compare New Pepsodent Smile Race with the beauty they'd been using at home. By an overwhelming majority — by an average of 3 to 1 — they preferred New Pepsodent over any other leading brand they tried.

Yes, New Pepsodent won You 1 like to look under there — by making breath clean, and making each highlight for the smile of your smile use Pepsodent twice a day — on your smile twice a day!

Took March 2, '48

As 1948 has a winning smile! If Pepsodent has helped your smile and makes your smile and more in Pepsodent, 141 W. Jackson Blvd., Chicago 4, Illinois. If you're not sure, ask your dentist or tell us how you prefer Pepsodent.

Another New product of Lever Brothers Company

1948 — June Cotey's smile wins a career in the clouds — Lever Brothers Company

Wat is glimlachen?

In 1862 onderscheidde de Franse anatomist Guillaume-Benjamin Duchenne⁶ twee duidelijk verschillende vormen. De eerste is de spontane glimlach, vandaag naar hem de Duchenne-glimlach genoemd. Hij wordt veroorzaakt zowel door de spieren rond de mondhoecken (*musculus zygomaticus major*) als door de spieren rond de ogen (*musculus orbicularis oculi*). Bij de geforceerde glimlach – de Pan Am-glimlach – komen alleen de spieren van de mondhoecken in actie.⁷ Deze vorm is vernoemd naar de airhostessen van de in 1991 ter ziele gegane Amerikaanse luchtvaartmaatschappij, die in het toestel de passagiers met een brede smile stonden op te wachten.

De Pan Am-glimlach is sociaal. Hij is vals, opgeplakt, en dient om zich beleefd voor te doen, om een prettige indruk te maken, ja zelfs om een emotie te fingeren zonder daarbij iets te verraden van de ware innerlijke gemoedstoestand. Bekendste voorbeeld is de *cheese smile* die iedereen op vraag van de fotograaf produceert. Even wijd verbreid is de Pepsodent-glimlach, die de hagelwitte tanden laat zien.

Binnen beide vormen, Duchenne en Pan Am, zijn talloze soorten te onderscheiden. Een gemeente glimlach kan een uiting zijn van vreugde, plezier, blijdschap, geamuseerdheid, tevredenheid, voldoening, trots, gelukzaligheid, verrukking... Een gemaakte glimlach van beleefdheid, verleiding, verontschuldiging, meegaandheid, verveeldheid, ja zelfs van ellende.

1250-1260 — Hermann en Reglindis
Naumburger Dom — Andrea Jemolo — Scala, Firenze

Als onze basisemoties universeel zijn, aangeboren en dus van alle tijden, moeten ze terug te vinden zijn in de wereldkunst. Het kan niet anders dan dat de glimlach in al zijn varianten opduikt over de hele aardbol in alle producten van de menselijke creativiteit, van het moment waarop de homo sapiens zowat 40.000 jaar geleden afbeeldingen begon te maken tot vandaag in de 21ste eeuw.

Naar de Duchenne-glimlach is het niet lang zoeken. In de kathedraal van Naumburg bij Jena in de Duitse Bondsrepubliek, tegen een pijler, staat de gedistingeerde Reglindis, markgravin van Meissen, te stralen van geluk. Een geniale meester heeft haar samen met elf andere stichters, inclusief haar echtgenoot, in het westkoor afgebeeld. De manier waarop markgraaf Hermann er, een lijkbiddersgezicht trekkend, als een geslagen hond bijstaat, wankelend onder het gewicht van zijn enorme schild en slagzwaard, zet haar innemende glimlach en charmante vinnigheid nog meer in reliëf. Je wordt gewoon gelukkig als je naar haar kijkt!

Dan is de smile die de *Luitspelende nar* van Frans Hals produceert, een stuk gemaakter. Hij draait het hoofd naar rechts en lacht naar een onzichtbare persoon, wellicht een medespeler. Wat hij op zijn gelaat tovert, is de typische glimlach van muzikanten die in een ensemble optreden. Bijna de hele tijd blijven ze ingespannen over hun instrument gebogen, geconcentreerd, turend naar hun vingers, maar af en toe kijken ze elkaar aan, als om elkaar aan te moedigen, en dan trekken ze hun mond in een glimlach van wederzijdse verstandhouding, die, zodra ze weer voor zich kijken, als bij toverslag verdwijnt.

Vals is die glimlach niet, maar hij getuigt evenmin van doorleefde emotie. Het is een gelegenhedsglimlach die vreugde – soms gefingeerde – in het samenspel suggereert, en die te zeer gebonden is aan plaats en omstandigheid om de naam Duchenne-glimlach te verdienen. Hij is trouwens evenzeer voor het publiek bestemd met de onderliggende boodschap: zie hoe intens wij genieten van het musiceren!

1626 — Luitspelende nar — Frans Hals
Olie op doek, 27 x 24 cm — Musée du Louvre, Parijs
Photo Scala, Firenze

Bestaan er methoden van kunstwerken met een ge-
pasteerde glimlach? Zeker. Neem het innerlijke
beeld van Amenhotep III, dat bewaard wordt in het
British Museum. Amenhotep was de negende farao
van de 18de dynastie, vader van Echnaton en groo-
ter van Tactankhamon, onder wiens bewind het land
een periode van vrede en welvaart beleefde.

Gelijkenis was niet de zorg van de Egyptische kun-
stenaar. Van hem werd in de regel een grinnikend
beeld verwacht dat de mens voorstelt als lachende van de
wereld, waarbij, niet te oud, niet te jong. Dit beeld is
anders. Amenhotep ziet er bepaald jong uit en hij
plooi zijn gezicht open in een milde, lichte glimlach.

Het heeft te maken met de omstandigheden waar-
in dit beeld tot stand is gekomen. Bij de dertiende van
jaardag van de regering van een farao werd een jubile-
um gevierd, het sed-festival, tijdens hetwelk zijn kroon-
ke persoon werd herenigd. Hij onderging een aantal
proeven en rituelen die hem opnieuw de kracht en de
autoriteit moesten schenken om te regeren. Van dat
af werd het festival om de drie jaar herhaald.

Van Amenhotep III weten we dat hij drie dergelijke
jubilea heeft gevierd, een eerste na 30 jaar, een tweede
na 33 jaar en een derde na 36 jaar. Kort daarna over-
leed hij. De sculptuur dateert uit deze periode. Het
daar dat ze jeugdige trekken vertoont, overtuigend
bewijs dat de koning zichzelf versierde uit van de
glimlach drukt geen innerlijke geweldigheid uit van de
persoon Amenhotep. Het is een dynamische glimlach.
De farao richt zich tot zijn volk en de hele wereld met
een boodschap van edelmoedige geruststelling.

Uit het voorgaande blijkt dat een lachende maar de
glimlach in de kunst verre van een lachende onderaan-
ning is. Nagenoeg in alle beschavingen trachtte men aan
in al zijn varianten. Denk aan de gul lachende
kige boeddha's die in China in elke
verwelkomen of aan de archaïsch
Griekenland die zoveel we

Bestaan er voorbeelden van kunstwerken met een geposeerde glimlach? Zeker. Neem het kwartsieten hoofd van Amenhotep III,⁸ dat bewaard wordt in het British Museum. Amenhotep was de negende farao van de 18de dynastie, vader van Echnaton en grootvader van Toetankhamon, onder wiens bewind het land een periode van vrede en welvaart kende.

Gelijkenis was niet de zorg van de Egyptische kunstenaar. Van hem werd in de regel een geïdealiseerd beeld verwacht dat de vorst voorstelt als heerser van de wereld, waardig, niet te oud, niet te jong. Dit hoofd is anders. Amenhotep ziet er bepaald jong uit en hij plooit zijn gelaat open in een stille, bijna plechtige glimlach.

Het heeft te maken met de omstandigheden waarin dit beeld tot stand is gekomen. Bij de dertigste verjaardag van de regering van een farao werd een jubileum gevierd, het sed-festival, tijdens hetwelk zijn fysieke persoon werd hernieuwd. Hij onderging een aantal proeven en rituelen die hem opnieuw de kracht en de autoriteit moesten schenken om te regeren.⁹ Van dan af werd het festival om de drie jaar herhaald.

Van Amenhotep III weten we dat hij drie dergelijke jubilea heeft gevierd, een eerste na 30 jaar, een tweede na 33 jaar en een derde na 36 jaar. Kort daarop overleed hij. De sculptuur dateert uit deze periode. Vandaar dat ze jeugdige trekken vertoont, overtuigend bewijs dat de koning zichzelf vernieuwd heeft. De glimlach drukt geen innerlijke gesteldheid uit van de persoon Amenhotep. Het is een dynastische glimlach. De farao richt zich tot zijn volk en de hele wereld met een boodschap van edelmoedige geruststelling.

Uit het voorgaande blijkt dat een zoektocht naar de glimlach in de kunst verre van een hopeloze onderneming is. Nagenoeg in alle beschavingen tref je hem aan, in al zijn varianten. Denk aan de gul lachende, dikbui-kige boeddha's die in China in elke pagode de adept verwelkomen of aan de archaische *kouroi* (knapen) uit Griekenland die zovele westerse musea bevolken.

1350 v.Chr. — Amenhotep III
Kwartsiet, 23,8 cm — British Museum, Londen

Soms duikt hij op waar we hem niet verwachten. In het Evangeliarium van de Graven van Loon – vandaag het hart van de Belgische en Nederlandse provincies Limburg – wordt de zuster van graaf Lodewijk I, met de ongewone naam Imago, afgebeeld tussen de Heilige Gregorius en de Heilige Albericus. In 1174 hadden de nonnen van het klooster van Susteren haar tot abdis gekozen. Op de dedicatieminiatuur, een schitterende pentekening, schenkt zij het boek aan de bisschoppen.

Van dat soort aanbiedingen zijn er honderden bekend in de Byzantijnse en middeleeuwse kunst, en altijd onderstrepen de protagonisten het plechtige ka-

1174 — Imago en de heiligen Gregorius en Albericus
Pentekening — Evangeliarium van de Graven van
Loon — Sint-Amelbergakerk 't Stift, Susteren

rakter van de ceremonie met een uitdrukking van gravitas, van ernst. Hier, tegen alle conventies in, tonen Imago en de bisschoppen ons een frivole glimlach. Voor een dergelijke eigenaardige en atypische voorstelling moet er een verklaring zijn.

Literatuurhistorici begrijpen dat gedrag als een symptoom van een nieuwe tijd, de renaissance van de 12de eeuw waarin de hoofse liefde, een ‘humanistische’ reactie in de Provence en Aquitanië op de puriteinse opvattingen van de katholieke kerk, de West-Europese maatschappij grondig veranderde. Ze zien de glimlach als de visuele uitdrukking van de hoofse vreugde, als een unieke manifestatie van het genoeg te schenken en te ontvangen.¹⁰

Mogen we in dit tafereel de aanzet tot de ‘gotische glimlach’ zien? Die duikt op in de 13de eeuw in Frankrijk, in de westgevel van de kathedraal van Reims, met het lieflijke gezicht van de engel Gabriël. Hij verspreidt zich naar Duitsland, naar Naumburg met Reglindis, en naar de Magdeburger Dom met de vijf Wijze Maagden, die moeiteloos te onderscheiden zijn van de vijf dwaze door hun ietwat krampachtige glimlach. Maar ook naar Spanje, waar in de Pórtico de la Gloria van de kathedraal van Santiago de profeet Daniël zijn buurman Jeremias een collegiaal lachje toewerpt, en naar veel andere plaatsen in Europa.

In de orthodoxe kunst daarentegen wordt er bitter weinig gelachen. In Oost-Europa vraagt het heilige en spirituele een serene atmosfeer waarin de flauwste glimlach als wuft wordt ervaren. Loop door de Tretjakov-galerij in Moskou. Geen enkele Moeder Gods – *Vladimirs-kaja*, *Hodegetria* of *Umilenië* – vertoont ook maar het vermoeden van een glimlach. De gezichten van de beroemde *Drie-eenheid* van Andrej Rubljov stralen droefheid uit en de *Heilige Demetrios van Thessaloniki* ziet er in zijn wapenrusting bepaald slechtgezind uit.

De Afrikaanse kunst is al evenmin een bron van vrolijkheid, wat te maken heeft met de vitale functie die ze in de maatschappij vervult. Meer jolijt valt er te beleven in de 16de- en 17de-eeuwse Nederlanden, waar schilders als Frans Hals, Jan Steen, Jacob Jordaens en zelfs Peter Paul Rubens menige bende schelmen in de

verf hebben gezet of aristocraten in een gelukkig moment hebben geportretteerd.

Ons avontuur belooft dus boeiend te worden.

Grasduinend in de wereldkunst verplaatsen we ons gezwind van het 16de-eeuwse rijke Antwerpen naar het 18de-eeuwse mondaine Parijs, van het surrealisme naar het hellenisme, van getatoeëerde Polynesiërs naar blijmoedige Totonaken, van primitieve stammen in Kongo naar edele bloemenjonkers in Korea.

Op bezoek in Isfahan, Fatehpur Sikri, Kabinda, Venetië, Kaïro, Veracruz en andere exotische steden ontmoeten we trotse moeders en twijfelende meiden, deugnieten van vorsten en vergenoegde generaals, liefhebbende echtgenotes en lonkende hoeren, machtige voorvaders en zalvende halfgoden, meisjes met liefdesverdriet en triomferende knapen, mannen en vrouwen van alle slag door kunstenaars vastgelegd op het moment dat ze, om welke reden dan ook, glimlachen.

(Literatuur)

- DARWIN, C., *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, Londen, 1872
- DUCHENNE, G., *Mécanisme de la physionomie humaine*, 1862
- EKMAN, P., *Darwin's contributions to our understanding of emotional expressions*, in: *Philosophical transactions*, 2009, 12, 364, 3449-3451
- EKMAN, P., *Emoties. Wat gezichten zeggen*. Amsterdam, 2008
- EKMAN, P., FRIESEN, W.V. en ELLSWORTH, P., *Emotion in the human face: guide-lines for research and an integration of findings*, New York, 1972
- EKMAN, P., SORENSON, E.R. en FRIESEN, W.V., *Pan-Cultural Elements in Facial Displays of Emotion*, in: *Science*, 164, 1969, 86-88
- FAST, J., *Body Language*, New York, 1970
- JANSSENS, J., *In de schaduw van de keizer. Hendrik van Veldeke 1130-1230*, Zutphen, 2007
- REYNDERS, M., *Onder het oog van de zonnegod. 3000 jaar Oud-Egyptische beschaving*, Leuven, 2003
- SAUTER, D.A., EISNER, F., EKMAN, P. en SCOTT, S.K., *Emotional vocalizations of the basic emotions can be recognized across cultures*, online gepubliceerd in PNAS; 25 januari 2010
- TRUMBLE, A., *A Brief History of the Smile*, New York, 2004
- VAIZEY, M., *The British Museum, Smile*, Londen, 2002
- ZEBROWITZ, L.A., *Window to the Soul?*, Boulder (Co), 1997

(Noten)

- 1 Zie Ekman, Friesen en Ellsworth, 1972. Robert Plutchik in zijn beroemde *Wiel van Emoties* ziet er acht. Aan de zes van Ekman en co. voegt hij vertrouwen en verwachting toe. *The Nature of Emotions*, in *American Scientist*, 14 april 2011
  - 2 De Amerikaanse psycholoog Paul Ekman, hoogleraar emeritus aan de University of California (San Francisco), is de pionier in de studie van de menselijke emoties. In talrijke studies heeft hij de menselijke gelaatsuitdrukkingen bestudeerd en is hij tot de vaststelling gekomen dat ten minste de zes basisemoties universeel zijn.
  - 3 Ekman, Sorenson en Friesen, 1969, 87
  - 4 Darwin, 1872, 213
  - 5 Sauter, Eisner, Ekman en Scott, 2010
  - 6 Ook bekend van de ziekte van Duchenne, een aangeboren en erfelijke vorm van spierdystrofie
  - 7 Recent hebben onderzoekers een methode ontwikkeld om de bevindingen van Duchenne te verfijnen. Met een gesofisticeerd instrument, facs (Facial Acting Coding System) dat liefst 44 spieren volgt, heeft Paul Ekman aangetoond dat de Duchenne-glimlach inderdaad echt is en recht uit het hart komt. P. Ekman en W. Friesen, *Facial Action Coding System*, Palo Alto, 1978
  - 8 1390-1352 v.Chr.
  - 9 Reynders, 2003, 154
  - 10 Janssens, 2007, 71-74. Voor de bredere context zie ook J. Janssens, *Spiegel van de middeleeuwen. In woord en beeld*, Leuven, 2011, 163-164
-

I MADONNA (Joos van Cleve)

Ca. 1530

Madonna met kind

Joos van Cleve

Olieverf op paneel, 61 x 45,1 cm

Fitzwilliam Museum Cambridge - DeAgostini Picture Library, Scala,

Naer naturen ghelike

In het Frans noemen ze het de plotse verbijstering van de zomer van 1993 in Cambridge (Engeland). De regering van Vlaanderen, de deel van België, had juist laatmiddeleeuwse kunst geopenbaard met de peuze titel *Splendours of Flanders*.

Honderd stukken werden verzameld uit de 15e eeuw van de Nederlanden, toonde dat in die tijd derden het hartland was van de Nederlandse Schilders als Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Hugo van der Goes, Hans Memling, Gerard David, en musici als Jan Dancberg, Gilles Presz, Jacob Obrecht, Adriaan Baert, de Rore genoten een benijde reputatie en werkten aan alle Europese hofen als manuscripten, beelden, wandtapijten vanuit de hofen en hoeken van het continent wer-

Firenze

t een coup de foudre, een
e zinnen. Het overkwam
het Fitzwilliam Museum
De minister-president van
het Nederlandsspreken-
een tentoonstelling over
pend met de nogal pom-
anders.

er getoond uit de gouden
en het graafschap Vlaan-
n het rijke Bourgondië.
Rogier van der Weyden,
Temling, Dirk Bouts, Ge-
Ockeghem, Josquin Des
n Willaert en Cyprianus
nswaardige reputatie en
oven terwijl luxeproduc-
n, retabels, aardewerk en
n van Brugge naar alle
rden verscheept.

